

ku sípocská". Hogy éppen ennek a háromlyukú sípocskának van-e valami köze hagyományos népi hangszereinkhez, azal most nem foglalkozunk, mert nem tartozik szorosan a *szültü* kérdéséhez.

Ezzel az idézettel csak azt akartuk igazolni, hogy az egykori *süvütös* (= furulyás-zsidó) *süvütője* billegető fúvó hangszer volt, olyanszerű, mint a furulya. Ezt mutatja képünk is, amely eredetileg Osváth cikkét illusztrálja a fent idézett helyen.

Mindent összefogva: a moldvai csángó *szültü* szó vér és test szerint azonos történeti nyelvünk *süvöltyü* s a mátravidéki palóc nyelv *süvütő* szavával. Mindhárom furulyaszerű hangszert jelent s valószínűleg jelentett (valamelyik alakjuk) már akkor is, amikor az idegen eredetű furulya és tilinkó szó még hiányzott szótárunkból.

Viski Károly.

Grégus és Gégus.

A Szegeden is megindult névmagyarosítási mozgalommal kapcsolatban azzal a kérdéssel fordultak hozzám, hogy vajjon a *Grégus* családnév magyar-e vagy idegen. Azt válaszoltam erre, hogy nem idegen, hanem magyar. A *Grégus* név ugyanis azon családnevek sorába tartozik, melyek személynévből váltak családnévvé, mint pl. *Ábél*, *Ábrahám*, *Ádám*, *Adorján*, *Ágoston*, *Angyán*, *Antal* stb., és ezek között is azok sorába, melyek a személynévnek becéző alakjából váltak családnévvé, mint pl. (*Ádám*:) *Ádámkó*, R. *Ádámus* > *Ádámos*, (*Ambrus*:) *Ambó*, *Ambró*, (*András*:) *Anda*, *Andërkó* > *Andorkó*, (*Antal*:) R. *Antus* > *Antos*, (*Barnabás*:) *Barna* > *Barla* > *Balla*, *Balló*, *Ballók*, *Bacsó*, *Barcsa* > *Borcsa* stb. Így a *Grégus* esn. sem egyéb, mint a *Gergely* név egy régiebb alakjának becéző származéka, amely olyan képzésű, mint pl. *Imre* mellett *Imrus* vagy *Mönyhárt* : *Mönyus*, *Jakab* : *Jakus*, (*Márton* ~) *Marton* : R. *Martus* > *Martos*, *Péter* : R. *Petüs* > *Petes*, *Sebestyén* : R. *Sebüs* > *Sebes*, *Ilona* : *Ilus*, *Katalin* : *Katus*, *Teréz* : *Terus* stb. Sőt a legrégiebb magyar családnevek sorába tartozhatik, mert szókezdő két mássalhangzója azt mutatja, hogy már olyan régi korban vált családnévvé (és szigetelődött el e jelentésváltozás következtében a vele etimológiailag azonos becéző személynévtől), mikor a latin *Grégorius*-on alapuló, de ma *Gergely* alakú személynév még két mássalhangzóval kezdődött. E személyneünknek ugyanis következő a története.

A lat. *Gregorius* (melynek végén a középkori latinságban

nem sz, hanem s hangot ejtettek) eleinte bizonyára a magyarban is csak *Grēgorius-nak hangzott, de ennek *us* végét az akkori magyarok tévesen a magyar becéző -*us* képzővel azonosították. Mikor tehát a *Grēgorius*-nak keresztelt magyar gyerek megnőtt, és esetleg még tekintélyes előkelő úr is lett belőle, már nem lett volna illő őt ezzel a becézőnek, bizalmas, családi jellegűnek vélt *us* végű *Grēgorius névvel nevezni; ezért tehát elhagyták neve végéről a becéző képzőnek vélt *us* véget. Az így keletkezett, immár nem becéző értékű *Grēgori alak végéről a felső nyelvválású szóvégi rövid magánhangzók szabályos elveszésével kapcsoltaban kb. a XII. sz. folyamán elmaradt az *i*, s az így keletkezett R. *Grēgor*-ból különféle, de egyenként mind szabályos hangváltozásokkal a magyar nyelvtörténet folyamán *Gērgor > R. *Gērgēr* > R. *Gērgēl* > R. *Gergel* > *Gergely* lett. (*Melich* 30 évvel ezelőtt, Szlav jöv. I, 2:170, egészen másként magyarázta ugyan e név eredetét, de ezt a magyarázatot ma már bizonyára ő sem tartja helyesnek). A becéző *Grēgus* származék még abban a korban keletkezett, mikor a személynév vegyeshangú *Grēgor* alakú volt, mert később csak *Gērus, még később csak *Gerus származéka keletkezhetett volna, ilyeneknek pedig tudtommal sehol semmi nyomuk.

Mindezt persze magyar nyelvésztársaim is éppen olyan jól tudják, mint én. Hogy a *Grēgus* szn. (később csn.) kérdését itt mégis szóvá tettem, annak főleg az az oka, hogy érdemes genealógusunk, WERTNER MÓR szerint (Nyr. XLIV, 352) a *Gegus* (> *Gēgus*) szn. > csn. és néhány más *ge*-kezdetű társa is a lat. *Gregorius* származéka, amit azonban semmiképpen sem tudok helyeselni.

WERTNER (i. h.) az 1138 és 1421 közötti időből származó oklevelekből *Gegu*, *Gege* (ő e kettőt tévesen *Gegő*-nek olvassa), *Gegev* (~ *Gegew*), *Geges* és *Gegus*-nak írott magyar személynéveket idéz. Ezeket (az én nézetem szerint is helyesen) egy névcsaládba tartozóknak véli, de ezenfelül, mivel ugyanaz az ember más-más (latin nyelvű) oklevelekben egyszer *Gegus*-nak van nevezve, egyszer meg *Gregorius*-nak, más esetben pedig egyszer *Gegew*-nek, egyszer meg *Gregorius*-nak, ezzel bizonyítottanak veszi, hogy „a latin *Gregorius*-nak vagyis a magyar *Gergely* névnek változatai”. Ezt a feltevést azonban nemcsak bizonyítottanak nem tartom, hanem egyenesen elfogadhatatlannak tartom. Mégpedig abból az egyszerű okból, hogy közel száz mássalhangzó + *r* + magánhangzó kezdetű jövevényszavunk van (pl. szl. *brat* > *barát* stb.), s ezeknek a magyar nyelvtörté-

net folyamán igen sokféle alakváltozatuk fejlődött, de olyan, amelyen az *r* kiesett volna (tehát pl. egy *brat*-féle alakból *bát*-féle alak lett volna) — egyetlen egy esetben sem! Ezért tehát az én nézetem szerint ezen *ge*-kezdetű régi magyar személynevek sem tartozhatnak a lat. *Gregorius* családjába. Az a körülmény, hogy egy-egy oklevélíró barát egy *Gegus* és egy *Gegő* nevű magyar embert a latin nyelvű oklevélben *Gregorius*-nak írt, csakis annyit bizonyít, hogy ők azt hitték, hogy ezek azonosak a lat. *Gregorius* névvel. Ez éppen olyan eset, mint az, hogy később a pogány magyar eredetű *Gyula* vagy *Jenő* neveket is azonosnak vették a lat. *Julius* vagy *Eugenius* keresztnevekkel, holott etimológiailag ezeknek sincsen semmi közük egymáshoz.

De ha ezen fennebb felsorolt *ge*-kezdetű magyar személyneveknek semmi közük a lat. *Gregorius*-hoz, akkor milyen eredetűek?

Azt hiszem, hogy az 1138-ból kimutatható *gegu*-nek helyes olvasása *Gegü*, és hogy *Gege*, *Gegő*, *Geges*, *Gegus* ennek a pogánykori *Gegü* szn.-nek más-más kicsinyítő képzővel ellátott becéző származékai. Alapszavukról, az egykorú *Gegü* szn.-ről pedig azt hiszem, hogy azonos a *gége* főnévvel, jobban mondva ennek Árpád-kori alakjával. *Gége* szavunkról ugyanis tudjuk, hogy végső *e*-je eredetileg nem tartozott a szó tövéhez, hanem egyes 3. sz.-ű birt. személyrag volt s csak e funkciójának elhomályosodása következtében fogták fel a személyragos *gége* alakot úgy, mintha ragtalan alanyeset volna. (Hasonló esetek pl. *epe*, *vese*, *pofa*, *toka*, *tompora*, *zuza* stb.) *Gége* szavunk régiebb alakja tehát *gég* volt. (Ennek volt *é > ő* hangváltozással keletkezett *gőg* változata is; innen *gőgös* és ebből való elvonás a mai 'Stolz' jelentésű *gőg* főnév. L. erről bővebben HORGER: Magyar Szavak Története, 65. l.) De azt is tudjuk, hogy e *R. gég* alaknak *é* hangja csak a XVI. sz. folyamán lépett korábbi *ê* helyébe, valamint azt is, hogy ez az *ê* meg a szó egytagúsága miatt lépett korábbi rövid *e* helyébe. (Vö. hogy *gége* mellett a nép nyelvben még ma is van szabályosan rövid *e*-vel való *gege* változat és *gegő* származék). Az egykori (*R. gég < R. gég <*) *geg-ről pedig minden magyar nyelvész tudja, hogy az Árpád-kor elején tövégi rövid *ü*-vel való *gegü alakjának kellett lennie. Ezt az eddig csak feltételezett *gegü alakot vélem én felismerni az 1138. évi *gegu*-nak írott, de *Gegü*-nek olvasandó, még a kereszténység előtti korból származó személynévben. Hogy egy magyar embert abban a korban *Gegü*-nek, vagyis 'gégé'-

nek neveztek el, az a pogánykori magyar névadás szokásait ismerve, egyáltalán nem meglepő. Egy cseppet sem furcsább, mint az, hogy ugyanakkor más magyarokat meg *Feüd*, azaz 'fejecske', *Szim* ~ *Szēm*, *Kétszēm*, *Szēmdi* ~ *Szēmd*, *Szēmein*, *Szēme* ~ *Szēma* 'szemecske', *Orrud* 'orrocška', *Hojud* 'hajacska', *Csonta* 'csontocška' stb. nevekkel neveztek. (L. erről PAIS: Régi személynéveink jelentéstana, MNy. XVIII, 28):

Mindezen, még a magyarság pogány korából származó személynévek a kereszténység hatása alatt lassanként kimentek a divatból, a katolikus egyház hatása alatt helyet adtak keresztény szentek neveinek, de *Gegő* és *Gegus* > *Gēgus* (mindkettő eredetileg a. m. 'kis Gége, Gégécske'), még mielőtt személynévi használatuk végképen divatját multa volna, családnevekké váltak és ilyenekül máig is megőrződtek. Az egykori *Gegü*-nek becéző *Gegüs > *Geges* származéka (vö. *Péter* mellett R. *Petüs* > *Petes* vagy *Sebestyén* mellett R. *Sebüs* > *Sebes* már csak szn.-ből lett helynévként él, s e hn.-en alapul a *Gegesi* csn.

Horger Antal.

NÉPNYELV, NÉPHAGYOMÁNY.

Nyíri, rétközi nóták, IV.

1. Debreceni kerekdombon
 Búzáat arat a galambom,
 Búzáat, búzáat nem gabonát¹
 Szókét szeretek, nem barnát.
 Mer a barna ojan csalfa,
 Az én szívemet megcsajja,
 Meg kell a búzának érni,
 Mer aszt mindég jaó szél éri,
 Meg kell orcámnak hervanni,
 Mer aszt mindég bánat éri.

Kisújszállás, vagy Derecske,
 Szép lánybul van a menyecske,
 Ha ja legény nem restecske,
 Csókot kap az minden este.
 Árok parton gyöngye dudva,
 Szombat este lóg a dunna,
 Ha ja legény meglógattya.

Mondotta: *Debrencki István*, 78 éves, Nyírbátorban.

¹ Gabona 'rozs':